

10. Rosenkränzer F., Hörsch C., Schuler S., Riess W. Student teachers' pedagogical content knowledge for teaching systems thinking: effects of different interventions. *International Journal of Science Education*. 2017. Volume 39, Issue 14. P. 1932–1951.

11. Schuler S., Fanta D., Rosenkraenzer F., Riess W. Systems thinking within the scope of education for sustainable development (ESD) – a heuristic competence model as a basis for (science) teacher education. *Journal of Geography in Higher Education*. 2018. Volume 42, Issue 2. P. 192–204.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНИХ НАСТАНОВ ПІДЛІТКІВ НА СОЦІАЛЬНУ ВЗАЄМОДІЮ

Кравченко О. Д.

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
steps58@ukr.net*

Актуальність проблеми формування толерантності у підлітковому віці зумовлюється особливою сензитивністю цього періоду розвитку особистості до осмислення нормативно-ціннісного потенціалу духовних взаємин людей і розгорнутої орієнтації в загальнолюдських цінностях. На часі, в умовах російської воєнної агресії, задача залучення особистості до цінності толерантності є потужним і ефективним засобом «протистояння інтолерантності, протидії впливу, котрий породжує почуття страху і відчуження по відношенню до інших» [1]. Особливого значення вона набуває у підлітковому віці, коли дитина починає опановувати цінності та закони дорослого світу і активно формується як суб'єкт соціальних стосунків.

У найбільш загальному вигляді толерантність особистості постає як фундаментальна основа досягнення соціальної злагоди в суспільстві; моральна, політична та правова необхідність; активне ставлення, що базується на визнанні універсальних прав і свобод людини (Асмолов О., Барднер Г., Карамушка Л., Орловська О., Пірен М., Скок А., Тарасюк Л., Тодорцева Ю. та ін.). Виступаючи «ціннісно-сенсовою системою визнання «інакшості», вона інтегрує в собі надбання соціалізації та індивідуалізації і психологічно виявляється на соціально-психологічному (прийняття), індивідуально-психологічному (поблажливість) та психофізіологічному (витривалість) рівнях [4].

З метою дослідження особливостей толерантних настанов підлітків на соціальну взаємодію, ми використали комплексну методичку, до складу якої ввійшли: експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (за Г. Солдатовою, О. Кравцовою, О. Хухлаєвим, Л. Шайгеровою), «Тест комунікативної толерантності» (В. Бойко), «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерс і Р. Даймонд). У опитуванні взяли участь 40 учнів старшого підліткового віку загальноосвітньої школи.

Узагальнені результати дозволяють говорити, що переважна більшість підлітків (77,5%) мають позитивні толерантні настанови, які виражають їх внутрішню налаштованість на сприйняття цінності іншої людини. Серед них, для 15% школярів притаманний високий рівень розвитку толерантності, що може характеризувати ціннісний характер їх моральних орієнтацій на визнання та повагу до прав і свобод інших, відкриту позицію до сприйняття і розуміння, відмінних від власної точки зору – інтересів, поглядів, звичок і уподобань. У 22,5% опитаних підлітків виявлені низькі показники толерантності, що засвідчує недостатню розвиненість їх соціальної сензитивності і емпатії, можливу упередженість у міркуваннях, сприйнятті та реальному ставленні до людей, а також «недовірливу» позицію до соціального оточення загалом.

Аналіз показників комунікативної толерантності виявив дещо інший розподіл результатів: відсоток підлітків з високим рівнем комунікативної толерантності зростає до 55, а низький її рівень діагностовано лише у 5% опитаних учнів. Це засвідчує, що переважна більшість підлітків мають позитивні комунікативні настанови на взаємодію з іншими людьми, готовність неупереджено сприймати їх відмінності від власного «Я» і адекватно налаштовуватися на комунікацію з ними. На нашу думку, це виступає не стільки проявом сформованості операційно-дійового компоненту їх комунікативної компетентності, скільки потребо-мотиваційного, що узгоджується з логікою розгортання значимих для підлітків потреб і цінностей та можливостей їх задоволення в умовах провідної діяльності (Д. Ельконін, І. Кон, Г. Костюк, В. Моргун, Д. Фельдштейн та ін.).

Найбільшу вираженість у системі соціально-психологічної адаптованості підлітків має само прийняття ними власного «Я» (65,8). Тобто підлітки, у цілому, оцінюють власну особистість у позитивній модальності, довіряють своїм можливостям, схвалюють свої внутрішні спонування і виявляють задоволеність

собою. Такі характеристики само сприйняття «інтегрують у собі когнітивні і емоційні аспекти само ставлення особистості» (Пантелєєв С. Р., 2014), виступаючи опосередкованим показником само схвалення, що відповідає актуалізованій для підліткового віку потребі самоствердження.

Нами не виявлено підлітків із вираженим прагненням до домінування; середні оцінки за цим показником мають найменше значення і складають 46,4. Тобто, школярі не схильні розглядати само оціночні характеристики власних здібностей як засіб досягнення важливих соціальних результатів і покладаються у вирішенні особистісно значущих завдань на оточення, хоча при цьому можуть виражати активне прагнення до емансипації і незалежності. Показники спрямованості підлітків на інших людей та інтернального локусу їх суб'єктивного контролю демонструють середній рівень їх сформованості і виражаються схожими оцінками (58,5 та 58,9 відповідно). У цьому діапазоні середніх значень знаходиться і показник загальної емоційної комфортності (57,5). Отже соціально-психологічна адаптованість досліджуваних нами підлітків має середній рівень сформованості і постає через гармонійний розвиток окремих її компонентів із переважаючою орієнтацією на власне Я. Остання, при сприятливих умовах подальшої соціалізації, може розглядатися як суб'єктний психологічний ресурс для формування активної адаптивної позиції особистості, на противагу пасивному пристосуванню. Проте, потребує уваги той факт, що посередньо сформована соціально-психологічна адаптованість підлітків часто може вирізнятися імпульсивністю поведінки, низьким рівнем її стабільності та прогнозованості і може трансформуватися як у більш прогресивні форми, так і регресивні.

Нами виявлена істотна відмінність середніх оцінок загальної толерантності підлітків у залежності від їх соціальної адаптованості (їх різниця складає 11,0). Підліткам із високим рівнем соціально-психологічної адаптованості притаманні більш високі оцінки самоцінності власного «Я» і визнання цінності інших людей, що зумовлює, відповідно, більш чітку диференціацію їх позицій у межах системи «Я – Інші».

Проте, співвідношення аналогічних показників комунікативної толерантності має зворотній характер: вищі її показники виявлені серед підлітків із відносно низькою соціальною адаптованістю. Можна припустити, що у підлітків із високими показниками соціально-психологічної адаптованості, позитивна настанова на прийняття цінності Іншого не

конкретизується у реальних ситуаціях і навичках толерантної комунікативної взаємодії. Це, в свою чергу, засвідчує необхідність проведення цілеспрямованої роботи по активному формуванню у підлітків таких навичок.

На нашу думку, одним із дієвих засобів розвитку толерантної свідомості є соціально-психологічний тренінг. Його використання дозволяє активізувати учасників на оволодіння певними психологічними знаннями, сприяє розвитку їх комунікативних і рефлексивних навичок, аналітичних умінь осмислювати поведінку (свою і Іншого), більш адекватно позиціонувати себе і з розумінням ставитися до інших. Набуття такого досвіду сприятиме розвитку когнітивної складності у сприйнятті підлітками суперечливого світу і інших людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декларація принципів толерантності [Електронний ресурс]. ЮНЕСКО, 1995. Режим доступу: URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU95324>

2. Долинська Л. В., Ніколаєнко О. С. Комунікативна толерантність сучасних підлітків: навч.-метод. посіб. К.: НПУ, 2007. 214 с.

3. Емішянц О. Б. Психологічні проблеми соціальної адаптації особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. Випуск 5. Том 2. 2016. С. 150–154.

4. Павленко В. М., Мельничук М. М. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів) : монографія. Полтава : ФОРМ Мирон І.А., 2014. 244 с.

САНОГЕННЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЧИННИК СТРЕС-ДОЛАЮЧОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Кулик В. О.

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка*

Соціальні, військові, економічні, політичні, побутові, міграційні негаразди, які трапляються у особистості, можуть призводити до погіршення психологічного та фізичного здоров'я, а тому вимагають від неї мобілізації зовнішніх та внутрішніх ресурсів для їхнього подолання. Успішність у розв'язанні складних ситуацій, пошук оптимальних способів їх усунення